

האם מותר לקבל כליה מנער בן 13?

על פי החוק בישראל, כל אדם מגיל 17 רשאי לחתום על כרטיס הסכמה לתרומת איבריו במקרה של מוות, במידה שיהיה צורך בכך. חוק זה קיים גם בנוגע להסכמה לתרומת איברים מחיים, כגון תרומת כליה. בתשובה שכתב נשיא בית מדרשנו, הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א, הוא דן בלגיטימיות של עיקרון זה ובשאלה מאיזה גיל האדם מוסמך להחליט החלטה גורלית כזו.

תרומת כליה¹, במידה שהתורם בריא, נחשבת למצוה, מאחר שבכך היא מצילה את חייו ומרפאת את חוליו של אדם מישראל, והדבר נכלל במצות "השבת גופו", כפי שנלמד בגמרא בסנהדרין (עג, א), שכל חלק ממוות השבת אבידה נצטוונו גם לעשות כל שביכולתנו לרפואת אדם מישראל. אמנם, ברור שאין בכך חובה, מאחר שיש בדבר סיכון, אף על פי שאינו סיכון גדול. במאמרים קודמים הרחבנו בכך, וכאן אין זה המקום. נציין רק את תשובת הרדב"ז המפורסמת, בה הוא כותב שאין ספק שאין חובה כזאת, משום שתורתנו נאמר בה "דרכיה דרכי נעם" (שו"ת רדב"ז סימן א נב). עיין עוד פתחי תשובה (יורה דעה סימן קנז ס"ק טו). משום כך, אין צורך לדון בשאלה האם בגיל 13, שהוא הגיל לחיוב מן התורה במצוות, יהיה האדם מחוייב במצוה זו. הדיון יתמקד בהקשר אחר: האם האדם נחשב מספיק בר דעת לקבל החלטה מסוג זה כך שהיא תהיה תקפה ויהיה ניתן לפעול לפיה?

הנחת היסוד הראשונית בהלכה זו היא, שאין שום היתר לבצע תרומת איברים כלשהי ללא הסכמת התורם. ללא ספק, פעולה כזאת כרוכה באיסור גזל, אף על פי שגוף האדם אינו רכוש, ולכן גם מי שירצה לאבד עצמו לדעת אין הרשות בידו וחייבים להצילו (לדעת רוב ככל הפוסקים), מכל מקום הוא בודאי אינו גרוע מרכושו, ואם את ממונו של האדם אסור לקחת ממנו ללא רשות, כל שכן את גופו. מלבד זאת, כל לקיחת איבר ללא רשות כרוכה בחבלה בתורם, שהיא איסור מן התורה הנלמד מן הפסוק "לא יוסיף להכותו" (דברים כה, ג)². אלו הן הנחות יסוד פשוטות שאין צורך להאריך בהן.

מאחר שנדרשת דעתו והסכמתו של התורם, יש לברר מהו גיל ההסכמה. בכל התורה, קיים עיקרון בסיסי לפיו בגיל 13, גיל ההתחייבות במצוות, האדם נחשב כבר דעת (מטעם זה הוא

1 על מעמד תרומה זו בהלכה, ראו מאמרנו לפרשת שופטים (תשע"ט).

2 במקרה של פיקוח נפש נודע פסקו של מהר"ם חביב בספרו תוספת יום הכיפורים (יומא פב, ב) המתיר לאדם להציל את חייו באמצעות כריתת איבר חברו. אך זוהי דעת יחיד, ובכל מקרה בפשטות אין זה שייך לגורם שלישי כגון רופא, אלא רק לחולה עצמו.

מתחייב במצוות בגיל זה), ולכן גם בעניינים שאינם מצוות המצריכים דעת, כגון ביצוע קניינים, זהו הגיל שבו מעשיו של האדם תקפים משום שהם נחשבים כמעשי בר דעת.

כך מבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן צו, ד):

"אין קנין קטן כלום".

הערוך השלחן מסכם את הטעם לדין זה מדברי הסמ"ע והתומים:

"אין קניין קטן כלום כדכתיב (רות ד, ז) "שלף איש נעלו" וגו' - ולא קטן; לפיכך עדים שראו קניין שלו לא יכתבו שטר על זה, וקניינו אינו מועיל אפילו במקום שמתנתו וממכרו קיימת, כמו במטלטלין לאחר עונת הפעוטות, אבל קניינו אינו כלום - דאין בו דעת להבין תוכן הקניין".

מטעם זה יש שכתבו בנידון שאלה בדבר משפחה שבה שני אחים, והאחד מהם, בן 12, היה זקוק לתרומת כליה, ואחיו בן ה-11 הסכים לכך, שאין הסכמתו נחשבת הסכמה, משום שאין בו דעת לקבלת החלטות כגון קנין ומתנה. אמנם, "אם היה התורם בן שלש עשרה שנים ויום אחד, היה רשאי לתרום איבר למען הצלת אחיו, ואף מידת חסידות היא, אולם כעת כאשר הוא קטן אין בהסכמתו כלום".³

אך הנחה זו, שהגיל הקובע לענין תרומת איברים הוא גיל 13, אינה פשוטה, ואף מעלה תמיהה: היתכן שנער בגיל כה צעיר יהיה מוסמך לקבל החלטה גורלית באשר לעתידו?

בשו"ת מנחת אשר (חלק א סימן קיט) עוסק רבינו הגר"א וייס שליט"א בשאלה זו, במענה לשאלת פרופ' הרב נחום רקובר. השואל התייחס בשאלתו להקשר הקנייני שבו מצינו שהגיל בו האדם נחשב לבר דעת הוא גיל 13, וביקש לשאול האם ניתן לערער על ההנחה שזה יהיה הגיל גם עבור תרומת איברים, על סמך סייג ותקנת חכמים שמצינו בהלכה זו, העוסקת במכירת קרקעות. כך נפסק בשולחן ערוך (חשן משפט סימן רלה):

"קטן עד שש שנים, אין קנייתו לאחרים כלום. ומשש שנים עד שיגדיל, אם יודע בטיב משא ומתן (דהיינו שבדקוהו ומצאוהו שידוע, ולאחר עשרה כל שאינו שוטה) (טור), מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנתו קיימת, בין בדבר מרובה בין בדבר מועט, בין במתנת בריא בין במתנת שכיב מרע, ודבר זה מתקנת חכמים, והכל במטלטלים... אבל בקרקע

³ הרב יצחק זילברשטיין, הלכה ורפואה ד עמוד קנז.

אינו מוכר ולא נותן, עד שיגדיל (דהיינו שהקטן בן שלש עשרה והקטנה בת י"ב והביאו
שערות) (הרמב"ם)...".

"קטן שהגדיל והביא שתי שערות, הזכר אחר י"ג שנה והבת אחר י"ב, אף על פי שאינו
יודע בטיב משא ומתן, מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנתו מתנה, במטלטלים. אבל
בקרקע אין מעשיו קיימים, **עד שיהיה יודע בטיב משא ומתן אחר שהגדיל...** במה
דברים אמורים, בקרקע שלו, שקנאו או ניתן לו במתנת בריא. אבל קרקע שירש
מאבותיו או משאר מורישיו, או שניתן לו במתנת שכיב מרע, אין ממכרו ממכר עד
שיהיה בן עשרים שנה שלימות ויביא שתי שערות, אבל קודם עשרים שנה שלימות, אף
ע"פ שהביא שתי שערות ויודע בטיב משא ומתן לא, שמא ימכור בזול מפני שדעתו נוטה
אחר המעות ועדיין לא נתיישרה דעתו בדרכי העולם. וכשהוא בן עשרים שנה שלימות
והביא שתי שערות, מוכר בין במטלטלים בין קרקעות, בין שלו בין של אביו, ואפילו אינו
יודע בטיב משא ומתן. (ודלא כיש חולקין בזה)".

סיכום ההלכה: עד גיל 13 קטן אינו מוסמך להקנות לאחרים, מלבד מטלטלין שלגביהם המכירה
או המתנה קיימת במידה שברור לנו שהוא מבין את משמעות מעשיו. בגיל 13, הוא יכול למכור
גם קרקע במידה שהיא קרקע שזכה בה בעצמו, אבל חכמים תקנו שבקרקע שירש מאביו, לא
יוכל למכור עד גיל 20, משום שאנו מניחים שעדיין לא התיישרה דעתו מספיק להבין את
משמעויות המכירה.

פרופ' הרב רקובר טען, כי בדומה לכך יש לטעון גם בנוגע לתרומת איברים, שהיא החלטה כבדת
משקל, ויש לטעון שהנער בן ה-13 אינו מבין את השלכותיה, שאין להסתמך על הסכמתו בגיל
זה בכדי לבצע את ההתרמה.

הרב וייס, בפתיחת דבריו, מסכים לחלוטין עם הנחה זו, וכותב כי לדעתו במידה שבימי חז"ל
היתה האפשרות לתרומת איברים, היו חז"ל מתקנים בדומה לתקנתם במכירת קרקע, כי אין
הסכמתו של נער שלא מלאו לו 20 שנים מועילה לתרומת איברים. הוא מביא שלש דוגמאות
לתקנות דומות מאוחרות שמצינו בדברי הפוסקים, שהרחיבו את תקנת חז"ל המקורית לגבי
מכירת קרקע גם לתחומים אחרים בהם מסתבר שלנער אין עדיין די דעת בכדי לקבל החלטות
כבדות משקל:

1. הש"ך (חו"מ סימן רלה, ב) מביא את תשובת באר שבע (לט, ד) שכתב שחזקת חנות שירש
מאביו דינה כקרקע מאחר שלמרות שחזקת חנות אינה קרקע מכל מקום היא "דבר
חשוב ויקר ערך שאין למעלה ממנו בזמן הזה".

2. בפנקס מדינת ליטא (שנת שפ"ג) מצינו תקנה לפיה בחור שאינו בן 18 עדיין שיתחתן ללא הסכמת אביו, או קרוביו אם אין לו אב, קידושיו בטלים (הרב וייס כותב שייתכן שהכוונה להסכם שידוכין, כי לא מסתבר שביטלו והפקיעו קידושי תורה, אם כי מצינו גם תקנות קהל המבטלות קידושין גמורים).
3. תקנה נוספת שם, וכן בתקנות מדינת מעהרין (שנת ת"י) קובעת שאין תוקף לשטר חוב שנעשה על ידי בחור שאינו נשוי ללא הסכמת אביו.
- הרי שמצינו תקנות מאוחרות המתבססות על תקנת חכמים בקרקע, וכשם שחז"ל הבינו שלא לגבי כל דבר האדם נחשב כבר דעת בגיל 13, ולכן שללו את יכולתו להקנות קרקע, כך גם לגבי דברים אחרים שהסברא נותנת שהאדם אינו מיושב בדעתו מספיק בכדי לקבל החלטה לגביהם, מחשבתו אינה בעלת תוקף. כיוצא בזה כותב הרב וייס גם בענייננו:
- "ונראין הדברים קל וחומר לגבי תרומת איבר שאין לך הקרבה גדולה ממנה, שעד שיהיה בן כ' או לפחות בן י"ח שנה לא לקבלו אלא בהסכמת אביו או אפוטרופוס".
- הרב וייס מביא מדברי הרב זילברשטיין, שהתייחס להשוואה זו בין תרומת איברים לבין תקנת חכמים בהקנת קרקע, וכתב בשם חמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לחלק בין הנושאים, שבתקנת חכמים בקרקע הטעם הוא, כפי שכתב בשולחן ערוך ומקורו ברמב"ם בהלכות מכירה (פרק ט הלכה יב-ג), "מפני שדעתו נוטה אחר המעות ועדיין לא נתיישרה דעתו בדרכי העולם", ולכן יש לומר שכל זה בהחלטות שמתן שכרן בצידן ורק לגביהן נאמר שהוא אינו נחשב בר דעת מספיק לקבלן משום שדעתו נוטה אחר המעות, אבל בהחלטות כגון תרומת איברים שנעשית באופן אלטרואיסטי ואין לו מכך טובת הנאה, אין חיסרון בשלימות דעתו.
- הרב וייס אינו מקבל דקדוק זה, ומבאר שאמנם זהו הטעם בתקנת מכירת קרקע, ובלי טעם זה לא היה חסר בשלימות דעתו לגביה, אך השורה התחתונה בשיקול שם הוא שמחמת כך אין דעתו מיושבת מספיק עד גיל 20, ולכן גם במקרים אחרים בהם מסתבר להניח שאין דעתו מיושבת דיה להבנת המשמעות של מעשיו, יש לקבוע שאין תוקף בהסכמתו כל עוד לא יגיע לגיל עשרים.